

IQTISODIY XAVFSIZLIK TUSHUNCHASI VA UNING TASHKILOTLAR DARAJASIDAGI AHAMIYATI

Azimov Bobir Fattohevich

Ilmiy rahbar Osiyo Xalqaro Universiteti dotsenti

Hamidov Abduhamid Yakubovich

Osiyo Xalqaro Universiteti magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tashkilotlarda iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi, uning asosiy tarkibiy qismlari va zamonaviy boshqaruv yondashuvlari keng tahlil qilingan. Iqtisodiy xavfsizlik tashkilotning barqaror faoliyat yuritishi, moliyaviy mustahkamligi va tashqi-iqtisodiy xavflarga nisbatan bardoshlilik bilan bevosita bog'liq ekani asoslab berilgan. Maqolada ichki va tashqi xavf omillari, ularning tashkilot faoliyatiga ta'siri, shuningdek, bu xavflarni oldini olish va ularni boshqarish bo'yicha strategik yondashuvlar o'rganilgan. Shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikni baholash indikatorlari, risklarni boshqarish modellari va resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari amaliy misollar bilan yoritilgan. Tadqiqot natijalari tashkilotlar faoliyatining barqarorligini ta'minlashda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiy xavfsizlik, xavf omillari, tashkilot barqarorligi, strategik boshqaruv, moliyaviy risklar, tashqi tahdidlar, iqtisodiy barqarorlik, resurslardan foydalanish, xavftahlili, boshqaruv strategiyalari.*

Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi tashkilotlar faoliyatida markaziy o'rin egallaydi, chunki u har qanday biznes subyekti uchun barqaror rivojlanishning asosiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv va keskin raqobat sharoitida tashkilotlar nafaqat ichki omillarga, balki tashqi iqtisodiy tahdid va xatar omillariga ham duch kelmoqdalar. Shu sababli iqtisodiy xavfsizlik – bu faqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash emas, balki biznesning strategik manfaatlarini himoya qilish, faoliyatni barqaror yuritish, resurslardan samarali foydalanish va uzoq muddatli rivojlanish uchun mustahkam zamin yaratishdir.

Tashkilotning iqtisodiy xavfsizligi moliyaviy barqarorlikni saqlash, risklarni aniqlash va boshqarish, ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlash, tashqi iqtisodiy tahdidlarga moslashish va raqobatbardoshlikni oshirish kabi omillar orqali ifodalanadi. Bunda, moliyaviy yo'qotish xavfini minimallashtirish, iqtisodiy tahdidlar va muammolarni erta aniqlab, ularga tezkor javob berish imkoniyatining mavjudligi tashkilot uchun muhim strategik ustunlik hisoblanadi. Shuningdek, iqtisodiy xavfsizlik darajasi yuqori bo'lgan tashkilotlar investitsiyalarni jalb etishda ko'proq ishonch uyg'otadi, ichki boshqaruv tizimi samarali ishlaydi, xodimlar va iste'molchilar bilan barqaror aloqalarni rivojlantiradi. Natijada, iqtisodiy xavfsizlik nafaqat moliyaviy foyda

ko‘rish omili, balki tashkilotning umumiy muvaffaqiyati va uzoq muddatli barqarorligi uchun zaruriy shart sifatida qaraladi.

Tashkilotning iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlash uchun bir qator muhim komponentlarni kompleks tarzda hisobga olish zarur.

Birinchi navbatda, huquqiy komponent alohida e‘tiborga loyiqdır. U tashkilotni ichki va tashqi huquqiy xavf-xatarlardan himoya qilishga, qonunchilikdagi o‘zgarishlarga moslashishga, shartnomaviy munosabatlarda qonuniylikni ta‘minlashga, intellektual mulk huquqlarini himoya qilishga va sud-huquqiy da‘volarning oldini olishga qaratilgan. Bu esa, o‘z navbatida, tashkilot faoliyatining qonuniy asosda yuritilishini ta‘minlab, huquqiy tavakkalchiliklarni kamaytiradi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish moliyaviy komponent bo‘lib, u tashkilotning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, kapital tuzilmasini optimallashtirish, to‘lovga layoqatlilik va likvidlilikni ta‘minlash, shuningdek, investitsion xavflarni aniqlash va ularni boshqarish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqishni qamrab oladi. Moliyaviy xavfsizlik darajasi yuqori bo‘lgan tashkilotlar bozor sharoitidagi beqarorliklarga bardosh bera oladi va tashqi moliyaviy manbalarni jalb etishda ko‘proq ishonch uyg‘otadi.

Uchinchidan, axborot-tahliliy ta‘minot komponenti ham nihoyatda muhim sanaladi. Bu komponent doirasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, jumladan, buxgalteriya hisoboti, menejment hisobot tizimlari, tahliliy dasturiy vositalar va ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlaridan foydalanish orqali tashkilot faoliyati ustidan doimiy monitoring olib boriladi. Analitik ma‘lumotlarning to‘g‘ri va tezkor taqdim etilishi boshqaruv qarorlarini samarali qabul qilish imkonini beradi, xatarlar va imkoniyatlarni aniq baholashga yordam beradi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligini ta‘minlash ham ushbu komponent tarkibiga kiradi, ya‘ni tashqi kiberxavflar, ma‘lumotlar o‘g‘irlanishi yoki noto‘g‘ri ma‘lumotlar asosida qarorlar qabul qilinishining oldi olinadi.

Tashkilotning iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlash uchun huquqiy, moliyaviy va axborot-tahliliy komponentlarning bir-biri bilan uyg‘un va tizimli ravishda bog‘liq holda ish olib borishi talab etiladi. Bu esa tashkilotning uzoq muddatli rivojlanishini, raqobatbardoshligini hamda tashqi va ichki xatarlar oldidagi barqarorligini ta‘minlaydi.

Tashkilotning iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlashda strategik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Strategik yondashuv deganda, tashkilot faoliyatini uzoq muddatli istiqbolda barqaror yuritish, tahdid va xatarlarni oldindan aniqlash hamda ularni boshqarish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar majmuasi tushuniladi. Bunday yondashuv tashkilot resurslaridan oqilona foydalanishni, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashni, tashqi bozor o‘zgarishlariga moslashuvchanlikni va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirishni ko‘zda tutadi.

Strategik asosda iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashda birinchi navbatda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish muhim yo‘nalish sanaladi. Bu yo‘l bilan tashkilot o‘z faoliyatini turli sohalarga bo‘linishi, kengaytirilishi, biron-bir bozor segmentiga to‘liq bog‘lanib

qolmasligi va global iqtisodiy silkinishlar, narxlarning o'zgarishi yoki ta'minot zanjiridagi uzilishlar kabi tahdidlarga nisbatan bardoshli bo'lishni anglatadi. Masalan, bir sohaga ixtisoslashgan korxonaga nisbatan bir nechta faoliyat yo'nalishiga ega bo'lgan tashkilotlar moliyaviy yo'qotish xavfini kamaytiradi va risklarni taqsimlay oladi. Shuningdek, kichik va o'rta biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash ham iqtisodiy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Kichik va o'rta korxonalar iqtisodiy tizimda muhim o'rin tutadi, chunki ular iqtisodiy o'sishga turtki beradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va innovatsion salohiyatni kuchaytiradi.

Tashkilot doirasida kichik va o'rta biznes bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali ta'minot zanjirining mustahkamligi, moslashuvchanligi va innovatsion imkoniyatlari oshiriladi. Bundan tashqari, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, soliq va kredit imtiyozlaridan maksimal foydalanish, axborot-konsalting xizmatlarini kengaytirish ham kichik va o'rta biznesning rivojlanishiga zamin yaratadi va natijada butun iqtisodiy tizimning xavfsizligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, iqtisodiy xavfsizlikni strategik yondashuv orqali ta'minlash tashkilotga nafaqat mavjud xatarlarni bartaraf etishga, balki yangi imkoniyatlarni aniqlash, raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror o'sishni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shu boisdan, zamonaviy boshqaruvda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash strategik rejalashtirish va tizimli risk menejmentining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Tashkilotlarda xavflarni baholash va boshqarish jarayonlari zamonaviy boshqaruvning ajralmas qismi bo'lib, ularning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Quyida bu jarayonning asosiy yo'nalishlari va ularni samarali amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan:

1. Geosiyosiy va makroiqtisodiy xavflar: Tashkilotlar global darajadagi siyosiy va iqtisodiy beqarorliklar – jumladan, urushlar, savdo mojarolari, sanksiyalar, pandemiyalar, iqtisodiy inqirozlar, inflyatsiya va milliy valyuta kursining beqarorligi kabi omillarga tayyor turishlari lozim. Bu omillar ishlab chiqarish hajmiga, eksport-import operatsiyalariga va moliyaviy ko'rsatkichlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, investitsiyaviy jozibadorlikning pasayishi ham investorlarning ishonchini kamaytirib, tashqi kapital oqimini to'xtatadi. Mazkur xavflarni boshqarish uchun tashkilotlar makroiqtisodiy monitoring tizimlarini joriy etishlari, ssenariyli rejalashtirish, sug'urtalash va valyuta xatarlarini hedjing qilish kabi vositalardan foydalanishlari muhim.

2. Ichki xavflar va inson resurslari bilan bog'liq xatarlar: Ichki xavflarga tashkilotdagi boshqaruvdagi nomutanosibliklar, korrupsiya, kadrlar rotatsiyasi, ma'lumotlar noto'g'ri yuritilishi, samarali ichki nazorat mexanizmlarining yo'qligi va malakali kadrlarning boshqa tashkilotlarga yoki xorijga ketishi kiradi. Malakali kadrlarning chiqib ketishi inson kapitaliga jiddiy zarar yetkazadi va tashkilotning bilim va tajriba salohiyatini susaytiradi. Bu xavfni kamaytirish uchun korxonalar xodimlar

uchun rag'batlantiruvchi mexanizmlar, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari, ilg'or mehnat sharoitlari va korporativ madaniyatni rivojlantirish orqali ularni saqlab qolishga harakat qilishlari lozim.

3. Kiberxavflar va axborot tahdidlari: Raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot xavfsizligi – tashkilotlarning eng zaif va tahdidlarga ochiq jihatlaridan biridir. Kiberxavflar – bu xaker hujumlari, ma'lumotlar o'g'irlanishi, firibgarlik, zararli dasturlar orqali tizimga kirish va tashkilotning operatsion faoliyatiga zarar yetkazish holatlarini o'z ichiga oladi. Kiberxavfsizlikni ta'minlash uchun tashkilotlar zamonaviy IT-infratuzilma, shifrlash texnologiyalari, xavfsizlik devorlari (firewall), antivirus tizimlari va muntazam axborot xavfsizligi auditlarini amalga oshirishlari zarur. Shu bilan birga, xodimlarni kiberxavfsizlik bo'yicha muntazam o'qitish ham xatarlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

4. Ta'minot zanjiridagi uzilishlar: Tashkilotlar uchun ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida zarur bo'lgan resurslarni yetkazib beruvchi ta'minot zanjirining barqarorligi hayotiy muhim ahamiyatga ega. Tashqi muhitdagi uzilishlar, logistika tizimidagi nosozliklar, import cheklovlari yoki hamkor korxonalar faoliyatining to'xtashi butun ishlab chiqarish siklini izdan chiqarishi mumkin.

Bunday xavflarni boshqarish uchun ta'minot zanjirining ko'rinishi (visibility), xilma-xilligi (diversifikatsiyasi), moslashuvchanligi va lokal alternativ manbalarni ishlab chiqish muhimdir. Zaxira rejalar va logistika tavakkalchiliklarini baholash ham muhim profilaktik choralar qatoriga kiradi.

Umuman olganda, xavflarni baholash va boshqarish tashkilotning umumiy iqtisodiy xavfsizligining ajralmas tarkibiy qismidir. Har bir xavf turiga nisbatan mos strategiyalar ishlab chiqish, ularni baholash va yengillashtirish bo'yicha tizimli yondashuv tashkilotning raqobatbardoshligi, moliyaviy barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, xavflarni doimiy monitoring qilish, real vaqt rejimida tahlil qilish va oldindan choralar ko'rish zamonaviy boshqaruvning ajralmas elementi hisoblanadi.

Tashkilotlar darajasida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash – bu tashqi va ichki muhitdan kelib chiqadigan xavflarni muntazam ravishda aniqlash, ularni chuqur baholash, bartaraf etish yoki yumshatish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rishga asoslangan kompleks boshqaruv jarayonidir. Iqtisodiy xavfsizlik – bu faqat moliyaviy barqarorlik emas, balki tashkilotning barcha resurslaridan samarali foydalanish, mavjud risklarni oldindan anglash, raqobatbardoshlikni saqlab qolish va strategik maqsadlarga erishish imkonini beruvchi keng qamrovli tushunchadir.

Zamonaviy global iqtisodiy muhitda tashkilotlar turli xil xavf-xatarlar ta'sirida faoliyat yuritmoqda. Ushbu xavflar – geosiyosiy beqarorlik, bozorlarning beqarorligi, valyuta kurslarining o'zgarishi, raqamli xavflar, inson kapitali bilan bog'liq muammolar, logistika zanjirlaridagi uzilishlar va huquqiy regulyatsiyadagi keskin o'zgarishlar kabi omillarni o'z ichiga oladi. Bunday tahdidlar iqtisodiy xavfsizlikning faqat bir yo'nalishini emas, balki uning barcha komponentlarini izdan chiqarish xavfini tug'diradi. Shu bois,

iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash yondashuvi strategik rejalashtirish, funksional boshqaruv va risklarni boshqarish tizimlari bilan integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi zarur.

Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda duch kelinadigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari — bu tashkilotlarning barqaror faoliyatiga tahdid soluvchi iqtisodiy, tashkiliy va tashqi muhitdagi omillarni aniqlash va ularning salbiy ta'sirini kamaytirish uchun qo'llaniladigan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu jarayon iqtisodiy tahdidlarni tizimli ravishda baholash, ularga nisbatan samarali choralarni ishlab chiqish va amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Asosiy muammolar:

1. **Malakali kadrlar yetishmasligi:** Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash yo'lida muhim bo'lgan sohalarda — moliyaviy tahlil, xavflarni baholash, axborot xavfsizligi — yetarli malakaga ega bo'lgan mutaxassislarining tanqisligi kuzatiladi. Bu esa tashkilotda xavf-xatarlarni aniqlash va bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlarning sustlashuviga olib keladi.

2. **Texnologik ortda qolish:** Raqamli texnologiyalarni joriy etmaslik yoki ularni yetarli darajada rivojlantirmaslik axborot tizimlarida zaifliklarga olib keladi. Natijada, tashkilotlar kiberxavflarga ochiq bo'lib qoladi va innovatsion imkoniyatlarni boy beradi.

3. **Korrupsiya va boshqaruvdagi kamchiliklar:** Ichki nazoratning sustligi, manfaatlar to'qnashuvi va hisobdorlik tizimlarining yetishmasligi resurslarning samarasiz taqsimlanishiga olib keladi. Bu esa moliyaviy holatning yomonlashuviga, xodimlar o'rtasida ishonchsizlik va motivatsiyaning kamayishiga sabab bo'ladi.

4. **Axborot xavfsizligining zaifligi:** Ma'lumotlarning ishonchli saqlanmasligi, raqamli hujumlarga qarshi zaifliklar tashkilotning imijiga, moliyaviy holatiga va mijozlar ishonchiga jiddiy zarar yetkazadi.

5. **Risklarni oldindan baholash mexanizmlarining yetishmasligi:** Ko'plab tashkilotlarda strategik xavflarni oldindan tahlil qilish, prognozlash va boshqarish tizimlari yetarlicha rivojlanmagan. Bu esa kutilmagan iqtisodiy tahdidlar yuzaga kelganda zudlik bilan javob qaytarish imkoniyatini cheklaydi.

Muammolarni bartaraf etish yo'llari:

1. **Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish:** Iqtisodiy xavfsizlik, moliyaviy nazorat, axborot texnologiyalari va strategik boshqaruv sohalarida kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish muhimdir. Davlat tomonidan tasdiqlangan sertifikatlash va malaka oshirish dasturlari orqali tashkilotlar o'z mutaxassislarini doimiy ravishda yangilanishga tayyor holda saqlab qolishi mumkin.

2. **Texnologik modernizatsiya:** Raqamli transformatsiya siyosati asosida zamonaviy dasturiy ta'minot, bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt asosidagi xavf tahlili tizimlari va avtomatlashtirilgan axborot xavfsizligi tizimlarini joriy qilish orqali texnologik xavflarni kamaytirish mumkin.

3. **Boshqaruv tizimini takomillashtirish:** Tashkilotda boshqaruvning shaffofligini ta'minlash, ichki audit tizimini mustahkamlash, strategik va operatsion qarorlar bo'yicha monitoring tizimlarini joriy qilish korrupsiya darajasini kamaytirishga va resurslar oqilona taqsimlanishiga xizmat qiladi.

4. **Axborot xavfsizligi siyosatini kuchaytirish:** ISO/IEC 27001 kabi xalqaro standartlarga asoslangan axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish va joriy etish orqali ma'lumotlar yaxlitligi va maxfiyligi ta'minlanadi. Bu esa tashkilotning tashqi hujumlarga nisbatan immunitetini oshiradi.

5. **Risklarni boshqarish strategiyalarini joriy qilish:** SWOT, PEST, va boshqa zamonaviy tahlil vositalaridan foydalanib, tashkilotga ta'sir qiluvchi xavf-xatarlarni oldindan baholash, ular bo'yicha ehtimollar va zarar darajasini aniqlash hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarur.

6. Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash – har qanday tashkilotning barqaror faoliyati, raqobatbardoshligi va uzoq muddatli rivojlanishini kafolatlaydigan muhim omillardandir. Tashkiliy darajada samarali iqtisodiy xavfsizlik mexanizmlarining joriy etilishi – ichki va tashqi tahdidlarga qarshi kurashish, moliyaviy va axborot resurslarini himoya qilish, hamda boshqaruv samaradorligini oshirish imkonini beradi. Biroq, ushbu jarayonda malakali kadrlar yetishmasligi, texnologik ortda qolish va boshqaruvdagi kamchiliklar kabi muammolar tashkilotlarning zaif tomonlariga aylanadi. Shu sababli, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda uzluksiz kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va boshqaruv tizimlarini takomillashtirish muhim strategik vazifa bo'lib qoladi. Faqat kompleks va tizimli yondashuv orqaligina tashkilotlar o'z iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlab, barqaror va raqobatbardosh taraqqiyotga erisha oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Glinskaya, O. (2023). MAIN COMPONENTS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS. Russian Journal of Management, 451–459. <https://doi.org/10.29039/2409-6024-2023-11-3-451-459>

2. Klimova, E., & Pavlova, I. (2021). Assessment of the level of the legal component of the economic security of the organization. The Economy under Guard, 2021(4), 26–33. <https://doi.org/10.36511/2588-0071-2021-4-26-33>

3. BOIKO, V., & LISKEYCH, S. (2023). STRATEGIES FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 320(4), 7–11. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-1>

4. ЖУКОВА, Ю., ВАСИЛЕНКО, В., & ЮРЧЕНКО, О. (2024). СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ

ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 328(2), 401–409. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-60>

5. Khalina, V., & Bilanchuk, I. (2023). COMPONENTS OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF SUBJECTS OF GOVERNMENT. Scientific Notes of Ostroh Academy National University, “Economics” Series, 1(31(59)), 42–47. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2023-31\(59\)-42-47](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2023-31(59)-42-47)

6. Zhalsanov, M. (2024). Economic Security Strategies of the Russian Federation Under Digital Transformation. Bulletin of the Kazan Law Institute of MIA Russia, 15(2), 112–118. <https://doi.org/10.37973/vestnikkui-2024-56-15>

7. Napier, E., Liu, S. Y. H., & Liu, J. (2024). Adaptive strength: Unveiling a multilevel dynamic process model for organizational resilience. Journal of Business Research, 171, 114334. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114334>

8. Магомедова, М. М., & Рабаданов, Р. М. (2020). Provision of the regional economic security: problems and solutions (on the example of the Republic of Dagestan). Экономика и предпринимательство, 2(115), 573–576. <https://doi.org/10.34925/eip.2020.115.2.113>